

C. AUTOREFERATY PRAC DOKTORSKICH

WANDA KROTOS

Prasa krakowska z lat 1795—1830 jako nośnik treści literackich*

Przecieżem zainteresowania pracy stały się wybory literackie pozostające w obiegu czasopiśmienniczym we wskazanych latach w Krakowie.

Ramy chronologiczne rozprawy wyznaczają dwie znamienne daty. Rok 1795 otwiera szczególnie okres w dziejach Polski, która wtedy ostatecznie została wchłonięta przez trzy ościenne mocarstwa i podlegała obcym rządóm, decydującym o wszystkich dziedzinach życia i kultury Polaków. Fakt ten rzutował na postawy redaktorów pism, a tym samym i na zawartość periodyków ukazujących się na okupowanych terenach. Natomiast moment wybuchu powstania listopadowego zaznaczył się na łamach prasy zdecydowaną zmianą w propagowanych treściach, stanowi więc cezurę zamykającą badany okres.

Zasięg terytorialny pracy został ograniczony do miasta Krakowa. Ponieważ opinii, ukształtowanej jeszcze w XIX w., o Krakowie jako mieście sparaliżowanym martwością i brakiem

inicjatyw kulturalnych zdaje się przeczyć liczba periodyków krakowskich i treść ich serwisów, stąd asumpt do podjęcia badań odnoszących się do podwawelskiego grodu.

Zasadniczym celem pracy stało się ustalenie zakresu funkcji pełnionej przez wybory literackie w obiegu czasopiśmienniczym w wymienionych latach w Krakowie. W związku z tym postawiono pytanie, jakie problemy poruszają utwory literackie prezentowane w pismach i w jakim stosunku pozostaje liczba pozycji z konkretnych zakresów tematycznych do rangi problemów preferowanych przez redaktorów poszczególnych periodyków. Następnie postanowiono zbadać, ilu i jakich pisarzy oraz jakie ich utwory zostały przedstawione w pismach.

Kolejnym zadaniem badawczym stało się ustalenie zakresu, jakim periodykom udało się wylansować konkretne utwory tak, aby doprowadzić do ich samoistnej realizacji wydawniczej.

Dodatkowo w każdym z zagadnień badawczych mieści się pytanie o cechy wyróżniające utworów funkcjonujących w obiegu czasopiśmienniczym.

Postępowanie badawcze zmierzało do wyłonienia pism publikujących utwory literackie w ramach zasadniczej bądź uzupełniającej części serwisu. Na podstawie autopsji z 26 tytułów periodyków ukazujących się w Krakowie w latach 1795-1830 wybrano 15. Stały się one podstawą źródłową niniejszej pracy. Są to: "Monitor Różnych Ciekawości", "Gazeta Krakowska", "Zbiór Pism Tyczących Się Powstania Królestwa Polskiego", "Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonego", "Pszczółka Krakowska", "Krakus", "Muza Nadwiślańska", "Pielgrzym z Tęczyna", "Pszczółka Polska", "Rozrywki Przyjemne i Pożyteczne" oraz ich kontynuacja pt.: "Flora Polska czyli Rozrywki Przyjem-

ne i Pożyteczne", "Kurier Krakowski Płci Pięknej i Literaturze Poświęcony", "Rozmaitości Naukowe", "Goniec Krakowski", "Wanda", "Pamiętnik Krakowski Nauk i Sztuk Pięknych".

Nie wszystkie ciągi z wymienionych tytułów uwzględniono w całości. Tomy "Rocznika Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonego" oraz "Pamiętnika Krakowskiego Nauk i Sztuk Pięknych" wychodzące po 1830 roku zostały pominięte, jako wykraczające poza zasięg chronologiczny pracy. Ciąg "Gazety Krakowskiej" ukazującej się daleko poza rok 1830 został uwzględniony na przestrzeni do 1 lipca 1830 roku, ponieważ w tym dniu zaprzestał ją redagować założyciel pisma Jan Maj. Podobnie postąpiono z "Gońcem Krakowskim", którego redakcji Konstanty Majeranowski zaniechał w dniu 1 maja 1830 roku. W obydwu przypadkach stworzyło to możliwość podsumowania pracy wymienionych redaktorów nad serwisem pism.

Poza lekturą wyborów literackich konieczna okazała się penetracja całych serwisów pism, co pomogło w określeniu kontekstu politycznego, społecznego i kulturalnego, w jakim występowały utwory.

Oprócz periodyków wykorzystano źródła bibliograficzne takie, jak "Bibliografia Polska XIX stulecia" K. Estreichera i "Bibliografia literatury polskiej Nowy Korbut" oraz pamiętniki charakteryzujące życie w badanych latach.

Źródła uzupełniła literatura przedmiotu. Opracowania historyczne oraz dotyczące życia literackiego pozwoliły na usytuowanie omawianych problemów na szerszym tle.

W rezultacie penetracji zawartości wymienionych pism powstała kartoteka obejmująca 869 utworów z zakresu literatury pięknej, która następnie stała się podstawą bibliografii załączonej do pracy.

Zasadniczym kryterium kwalifikującym utwór do kartoteki była jego funkcja estetyczna. Wybrane pozycje występowały w pismach w formie wierszy, dramatów i utworów prozatorskich. Przyjęto ten podział ze względów praktycznych. Uzyskany materiał badawczy poddano oglądowi ze względu na prezentowaną tematykę, nie wnikając w wartościowanie utworów czy ich cechy gatunkowe. Biorąc pod uwagę zasadniczy wątek treściowy ustalono następujące grupy tematyczne: społeczną, patriotyczną, polityczną, miłosną, okolicznościową, historyczną i religijną. Następnie grupy tematyczne występujące wewnątrz wierszy, dramatów i prozy uhierarchizowano według liczby pozycji.

W odniesieniu do zebranego materiału zastosowano następujące metody badawcze: analizę części zawartości pism obejmującą wybory literackie; bibliograficzną, która pozwoliła dokonać prawidłowego ich opisu; statystyczną, przy pomocy której zestawiono tabele charakteryzujące ilościowo zebrany materiał.

Całość rozprawy mieści w sobie sześć rozdziałów i aparat naukowy. Rozdział pierwszy to założenia metodologiczne pracy. W rozdziale drugim przedstawiono warunki, w których powstawały i działały pisma krakowskie. Podkreślono w nim wpływ statusu politycznego na życie społeczne i kulturalne mieszkańców Krakowa oraz ukazano reperkusje tego stanu rzeczy na szpaltach periodyków.

W rozdziale trzecim wyodrębniono cztery podrozdziały. W trzech znalazła się analiza tematyki wierszy, dramatów i prozy. Poszczególne grupy tematyczne, na które podzielono wiersze, dramaty i prozę następują po sobie w zależności od liczby utworów. Pozwoliło to na wykazanie hierarchii ważności tematów występujących na łamach pism. Na pierwszym miejscu znalazły się sprawy społeczne i patrio-

tyczne podejmowane głównie w wierszach. Podrozdział czwarty ukazuje rozwój tematyki wyborów literackich w omawianych latach i zmiany w niej zachodzące w poszczególnych pismach. Doprowadziło to do konstatacji dotyczących preferencji repertuarowych charakterystycznych dla każdego periodyku i dla danego przedziału czasowego, w którym konkretne pisma się ukazywały. W końcowej części tego podrozdziału umieszczono podstawowy zestaw cech szczególnych utworów literackich funkcjonujących w obiegu czasopiśmienniczym. Pozwoliła na to przeprowadzona wcześniej ilościowo-jakościowa analiza wyborów literackich.

W rozdziale czwartym dokonano przeglądu pisarzy, których utwory wystąpiły w omawianych periodykach. Autorów przedstawiono w grupach polskich współczesnych i staropolskich oraz obcych. Określono ich liczbę oraz pozycję zajmowaną wśród twórców literatury. Ustalono, że zdecydowaną większość stanowią pisarze polscy współcześni, a wśród nich ludzie młodzi piszący o problemach aktualnych. Pisarze staropolscy i autorzy obcy to marginalny procent ogółu, ale są to twórcy najwybitniejsi swoich czasów. Wynikiem analizy przeprowadzonej w tym rozdziale jest też stwierdzenie, że tylko 45% utworów wydrukowanych w pismach krakowskich autorzy podpisali nazwiskiem bądź pseudonimem, czyli w większości zachowali anonimowość. Po rozważeniu, jakie zespoły pisarzy proponowali redaktorzy czytelnikom, okazało się, że najbardziej doborowe grono gościło na łamach "Pszczółki Krakowskiej" i "Gazety Krakowskiej".

W rozdziale piątym podjęto próbę określenia inspiratorskiej roli pism krakowskich w zakresie publikowania wydawnictw samoistnych. W tym celu odnaleziono w źródłach

bibliograficznych informacje wskazujące na podstawie druku utworów literackich w pismach krakowskich. Uzyskano informacje jedynie odnośnie 237 utworów. Utworzono z nich sześć następujących grup:

- 1) drukowanych wyłącznie w danym piśmie,
- 2) publikowanych jako przedruki z innych periodyków,
- 3) ogłaszanych jako przedruki z dzieł samoistnych,
- 4) przedstawianych równolegle w piśmie i wydaniu książkowym,
- 5) publikowanych wcześniej w innych, niż krakowskie, pismach,
- 6) przedstawianych wcześniej niż w dziełach osobno odbitych.

Najważniejsze ustalenia dotyczą grupy utworów wydrukowanych wyłącznie w danym piśmie krakowskim oraz grupy przedstawionych w pismach krakowskich wcześniej niż w dziełach osobno odbitych. W grupie pierwszej znalazło się najwięcej utworów, co dowodzi, iż redaktorzy pism krakowskich wiele drukowali z rękopisów, a co za tym idzie, poszukiwali odpowiednich autorów i tekstów.

Znamienne są wnioski dotyczące grupy drugiej. Okazało się, że z inspiracji pism krakowskich 42 pozycje zostały wydane jako książki. Największą zasługę na tym polu przyznać należy K. Majeranowskiemu, którego dzieła w większości przypadków wydrukowano osobno, po uprzedniej publikacji w periodykach. Liczba utworów odbitych samoistnie jest stosunkowo wysoka na tle pozostałych grup. Jednakże w porównaniu z liczbą wszystkich pozycji ogłoszonych w pismach krakowskich (869) nie świadczy o szczególnych zabiegach redaktorów w tym względzie.

Ostatni, szósty, rozdział pracy, to próba określenia funkcji wyborów literackich na szpaltach periodyków krakowskich w latach 1795-1830. Z analiz przeprowa-

dzonych w poprzednich rozdziałach wynika, iż w pismach krakowskich dominowały wiersze o tematyce społecznej i patriotycznej, zaś autorzy - to przede wszystkim Polacy i w dużym stopniu ludzie młodzi, żywo reagujący na najważniejsze problemy swoich czasów; natomiast inspirowanie wydawnictw samoistnych przypisać należy działalności ubocznej redaktorów. Z powyższych stwierdzeń wynika, iż naczelną funkcją, jaką pełniły wybory literackie w pismach było towarzyszenie aktualnym wydarzeniom, komentowanie ich z ambicją urabiania opinii społecznej, propagowanie najlepszych wzorców postępowania oraz stymulowanie dążeń narodowych Polaków. Realizację tych celów zakładał przede wszystkim K. Majerowski, niezmordowanie podejmujący druk coraz to nowego pisma i konsekwentnie propagujący w nich te same idee: zachowanie tradycji, poszanowanie podstawowych wartości etycznych, dążenia wolnościowe Polaków.

Analiza materiału literackiego pochodzącego z okresu 36 lat pozwala również na sformułowanie wniosków dotyczących cech wyróżniających utwory literackie funkcjonujące w obiegu czasopiśmienniczym. Przede wszystkim były to utwory aktualne, często inspirowane doniesieniami z serwisu prasowego. Nieznani bądź anonimowi autorzy tworzyli je obierając za cel naprawianie i kształtowanie kodeksu moralnego czytelników. Nie bez znaczenia w tym obiegu jest stwierdzenie dotyczące szybkiej reakcji na zamówienie społeczne przejawiające się w żądaniu modnych lub popularnych utworów.

Od strony formalnej wybory literackie charakteryzuje przewaga utworów krótkich. Większe dzieła redaktorzy prezentowali we fragmentach lub odcinkach. Reklamowali przy tym utwór, ale przede wszystkim uprzedzali jego wyjście z druku.

PRZYPISY

- * Autoreferat wygłoszony podczas obrony pracy doktorskiej, która odbyła się dnia 27 czerwca 1985 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Gdańskiego. Promotor: prof. dr Karol Głombiowski; recenzenci: prof. dr hab. Kazimiera Maleczyńska, prof. dr hab. Jerzy Jarowiecki.